

Situācijas izpēte par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem

Izpētes autors: LL.M Anna Krasanova
Bērnu tiesību nodaļas vecākā juriste

Rīga 2016

Satura rādītājs

Tēmas aktualitāte.....	3
Ieslodzīto personu un bērnu aptauja	4
Ieslodzīto personu aptaujas rezultāti par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem īstenošanu	5
Bērnu aptaujas rezultāti par ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem īstenošanu	12
Audzģimeņu aptaujas rezultāti par ieslodzģto personu bērnu tiesģbas uz saskarsmi ar vecģkiem īstenoģanu	13
Grozģjumi normģtvajģ regulģjumģ.....	16
Informatģvais materiģls “Kģ maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”	17
Rekomendģcijas.....	18

Tēmas aktualitāte

Tiesībsarga 2014.-2016. gada stratēģijā tika ietverta tēma „Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem”. Šai tēmai tiesībsargs ir pievērsis uzmanību pirmo reizi, tādēļ sākotnēji bija nepieciešams veikt situācijas izpēti par ieslodzīto personu un viņu bērnu iespējām īstenot saskarsmes tiesības.

Līdz šim Latvijā ieslodzīto personu bērni nebija skatīti kopumā kā mazaizsargātu personu kategorija. Šos bērnus ir arī grūti klasificēt kā atsevišķu personu grupu, jo nav datu par šo bērnu skaitu un stāvokli. Šī iemesla dēļ ir izpratnes trūkums par ieslodzīto personu bērnu īpašajām vajadzībām un tiesībām. Taču starptautiskie pētījumi rāda, ka problēmu, ar kurām saskaras šī bērnu kategorija, ir daudz, un viena no tām ir bērna un vecāka saskarsmes tiesību ierobežojums¹.

Latvijas Soduzpildes kodeksā ir noteikta ieslodzīto satikšanās kārtība ar radniekiem un citām personām, tomēr pastāv vairāki no ieslodzītajām personām neatkarīgi šķēršļi, kas apgrūtina bērnu iespējas īstenot saskarsmi ar vecākiem. Kā liecina citu valstu situāciju izpēte, iemesli ir dažādi: valsts un pašvaldības sniegtās sociālās palīdzības un atbalsta trūkums; bērniem nepiemērotas (traumējošas) satikšanās telpas ieslodzījuma vietās; otra vecāka, tuvinieka vai citas personas – aizbildņa, audžuģimenes – nevēlēšanās atklāt bērnam patiesību un veicināt saskarsmes tiesību īstenošanu u.c.².

„Trauma”, „nemiers” un „stress” ir tie vārdi, kas atspoguļo ieslodzīto personu bērnu psiholoģisko stāvokli. Ir zinātniski un praksē pierādīts, ka saskarsmes zudums vai tās samazināšanās ar kādu no vecākiem bērnam apziņas un zemapziņas līmenī var radīt tālejošas negatīvas sekas. Proti, tādas kā emocionālā nestabilitāte, pazemināta pašcieņa un pašvērtējums, asociāla vai pat antisociāla uzvedība, socializēšanās iemaņu un sociālās kompetences pasliktināšanās, paaugstināts risks zemam izglītības līmenim, pazeminātas spējas sasniegt augstvērtīgu labklājības līmeni utt.³ Bērni bieži vien sajūt kaunu par vecāku ieslodzījumu, bailes no klasesbiedru negatīvās attieksmes veicina šo bērnu sociālo atstumtību.⁴

Viens no galvenajiem tieslietu sistēmas mērķiem ir noziedzības novēršana nākotnē un cietušo personu skaita samazināšana. Ņemot vērā minēto, ar ieslodzīto personu bērniem būtu vēlams strādāt kā ar noziedzības novēršanas papildinstrumentu⁵. Šajā sakarā ir svarīgi veicināt izpratnes veidošanos par šo bērnu stāvokli, it īpaši nepieciešamību pēc saskarsmes ar saviem vecākiem, kas atrodas ieslodzījuma vietās.

Pētījumi rāda, ka bērni, kuri īsteno saskarsmi ar saviem ieslodzītajiem vecākiem, ir noskaņoti daudz pozitīvāk. Vecāku un bērnu savstarpēju kontaktu uzturēšana un atbalsts samazina vecāku ieslodzīšanas negatīvo efektu un ļauj bērnam pozitīvi attīstīties.⁶ Taču lielākoties aprūpētājs slēpj no bērna patiesību, jo uzskata, ka tādā veidā

¹ Hannah Lynn, ‘Prisons across Europe. National focus on protocols relating to children of prisoners’ (eds), (*Justice for Children of Prisoners*, 2013, 1 (4)), p.23.

² Sk.: Adele D.Jones, Agnieszka E.Wainaina-Wozna (eds) ‘Children of prisoners Interventions and mitigations to strengthen mental health’ (University of Huddersfield) (further – Children of prisoners) p.53-93.

³ Par bērnu psiholoģisko stāvokli skatīt plašāk: Oliver Robertson, ‘The impact of parental imprisonment on children’ (Quaker United Nation Office, 2007).

⁴ Hannah Lynn, ‘Prisons across Europe. National focus on protocols relating to children of prisoners’ (eds), (*Justice for Children of Prisoners*, 2013, 1 (4)), p.22-23.

⁵ Oliver Robertson, ‘The impact of parental imprisonment on children’ (Quaker United Nation Office, 2007), p.8.

⁶ Hannah Lynn, (eds), ‘Prison Visits & Families Impacts, Successes & Struggles’ (*Justice for Children of Prisoners*, 2013, 2 (4)), p.21-22.

pasargā viņu. Tomēr sekas var būt tieši pretējas. Ja patiesība no bērna tiek slēpta, viņš var justies atstumts. Bērnam var pazust vēlme dalīties par saviem pārdzīvojumiem, kas negatīvi ietekmē viņa grūtību pārvarēšanas spējas. Situācijas neizprašanas dēļ viņš var ciest arī no paša fantāzijām. Tādēļ ir ļoti svarīgi apzināties bērna un vecāka, kas atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsmes īstenošanas nozīmīgumu.

Bērna un vecāka saskarsmei, pirmkārt, ir jābūt vērstai uz bērna vajadzībām, lai viņš justos ērti un droši nepazīstamā vietā un viņam nebūtu bail nākt uz ieslodzījuma vietu tikties ar vecāku. Šī iemesla dēļ cietuma satikšanās telpās jābūt bērniem draudzīgai atmosfērai (iekārtotas, uzkoptas, aprīkotas ar rotaļu stūrīti utt.), kā arī ieslodzījuma vietu drošības sistēmas nedrīkst būt bērnam traumējošas.⁷ Ir tikpat nozīmīgi, lai saskarsmes tiesības būtu iespējams īstenot arī caur telefona sarunām un izmantojot video konferenci⁸.

Bērna tiesības uz saskarsmi ar saviem vecākiem ir nostiprinātas gan starptautiskajos, gan nacionālajos tiesību aktos. Atbilstoši Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencijas (turpmāk – konvencija) 2. pantam dalībvalstis respektē un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības katram bērnam bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no vecāku statusa. Konvencijas 9. pants paredz valsts pienākumu respektēt bērna, kurš tiek šķirts no viena vai abiem vecākiem, tiesības regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas neatbilst bērna interesēm.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē vairākkārt ir atzinusi, ka iespēja bērnam un vecākam baudīt vienu otra klātbūtni ir būtisks „ģimenes dzīves” pamatelements Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta izpratnē.⁹

Kriminālsodu izpildes uzdevums ir panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Jānorāda, ka sociālie kontakti veicina ieslodzītā resocializāciju un iespēju iekļauties sabiedrībā pēc atbrīvošanās.

Lai izvērtētu situācijas atbilstību cilvēktiesību standartiem un veicinātu izpratnes veidošanos par šo bērnu stāvokli, vajadzībām un tiesību ievērošanu, tiesībsargs veica situācijas izpēti, kuras ietvaros tika aptaujātas ieslodzītās personas, bērni un audžuģimenes.

Ieslodzīto personu un bērnu aptauja

Latvijas Soduzpildes kodeksā ir noteikta ieslodzīto satikšanās kārtība ar radniekiem un citām personām, tomēr praksē bērna saskarsmes tiesību īstenošana ir apgrūtināta. Tiesībsarga pētījuma rezultāti norāda uz ļoti dažādiem iemesliem, un tie ir sociālās palīdzības un atbalsta trūkums, nepiemērotās satikšanās telpas ieslodzījuma vietās, kā arī vecāku nevelēšanās kontaktēties ar bērniem ieslodzījuma vietā.

2014. gadā sadarbībā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldi tika veikta 430 ieslodzīto personu aptauja visos Latvijas cietumos. Savukārt bērnu namu monitoringa ietvaros tika veikta 44 bērnu aptauja 11 pašvaldību bērnu namos.

Ieslodzītajām personām tika jautāts par viņu bērnu skaitu un vecumu, pie kā bērns dzīvo, par saskarsmes veidiem un biežumu. Vairāki jautājumi bija veltīti tam, vai bērns apciemo vecāku cietumā, vai bērns pārdzīvo vecāka ieslodzījumu un kā, viņuprāt, tas

⁷ Ibid.

⁸ Committee on the Rights of the child, *Report and recommendations of the day of general discussion on „Children of Incarcerated Parents”* (30 September 2011) pieejams:

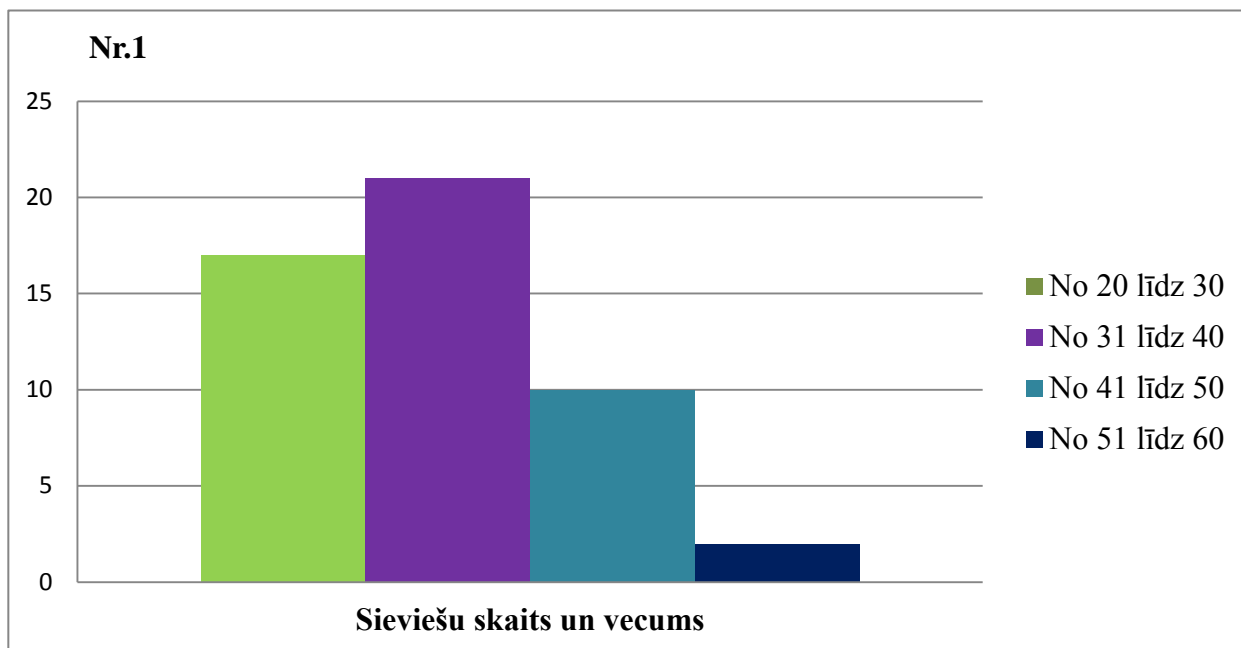
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2011.aspx>

⁹ Piemēram, skatīt Johansen v. Norway [1996] ECHR 17383/90, para 78.

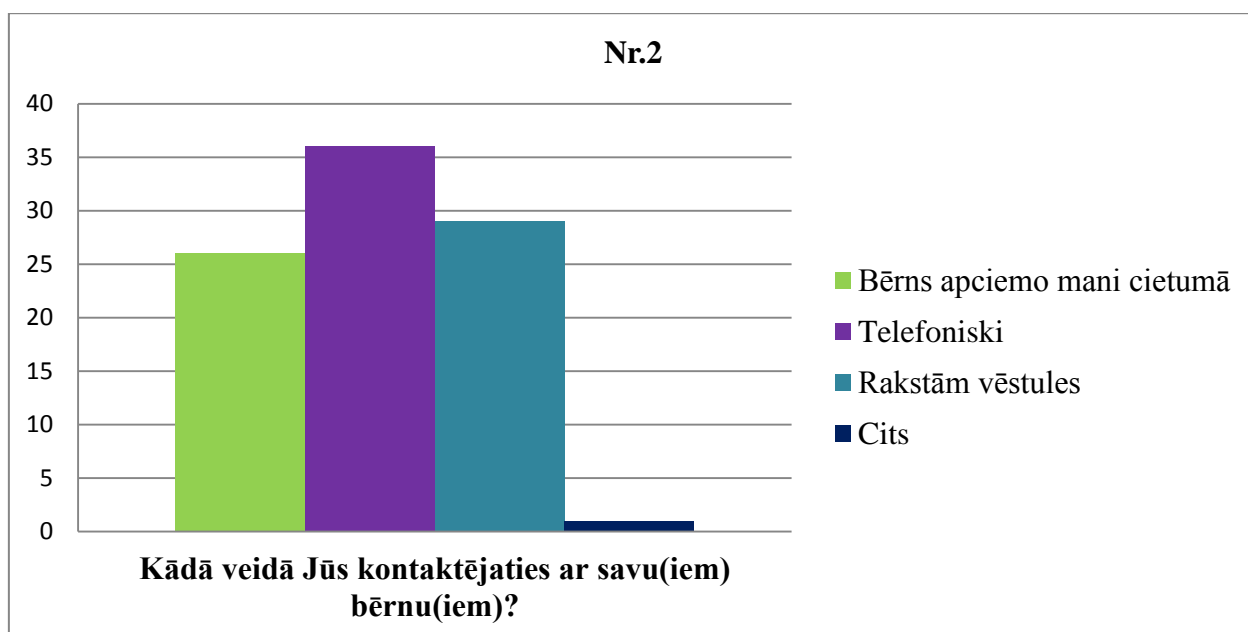
izpaužas. Tika lūgts sniegt vērtējumu par cietuma telpām, kā arī izteikt viedokli par iespēju kontaktēties caur Skype.

Bērniem tika jautāts par to, kurš no vecākiem ir cietumā, kā uzzināja par vecāka ieslodzījumu, vai kontaktējās – kādā veidā un cik bieži, vai vēlas apciemot vecāku cietumā. Tika arī jautāts, vai pārdzīvo vecāka ieslodzījumu un kā, viņuprāt, tas izpaužas. Tiem bērniem, kuri apciemo vecākus cietumā, tika lūgts sniegt vērtējumu par satikšanās telpām un darbinieku attieksmi/atsaucību pret viņiem.

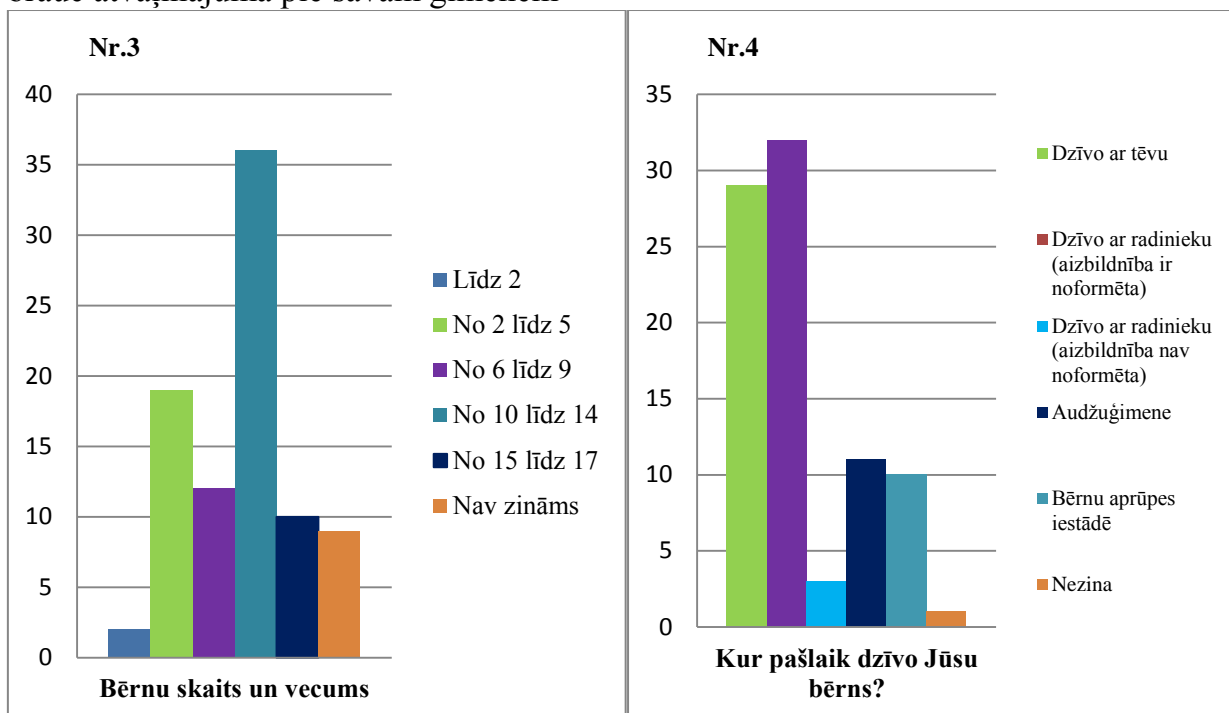
Ieslodzīto personu aptaujas rezultāti par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem īstenošanu

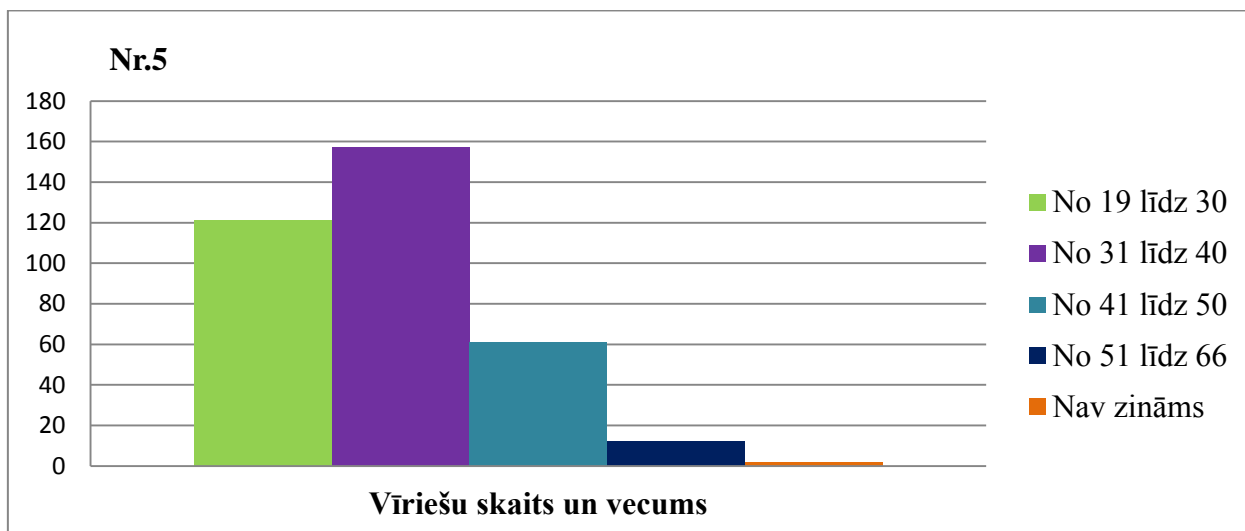
Iļģuciema cietumā 51 sieviete izteica vēlmi piedalīties aptaujā. No tām vairāk nekā puse ir vecumā no 20 līdz 40 gadiem (diagramma Nr.1).

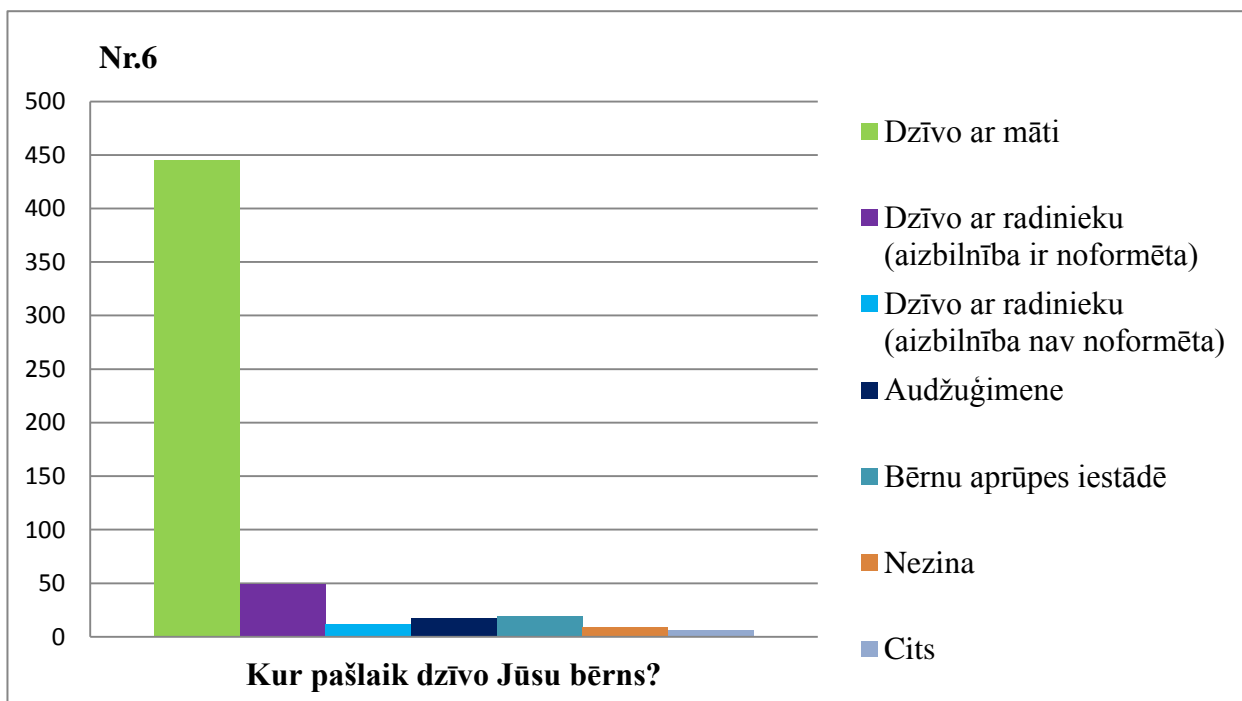
Sievietes izmanto visus iespējamus kontaktēšanās veidus ar bērniem, tostarp arī brauc atvaļinājumā pie savām ģimenēm

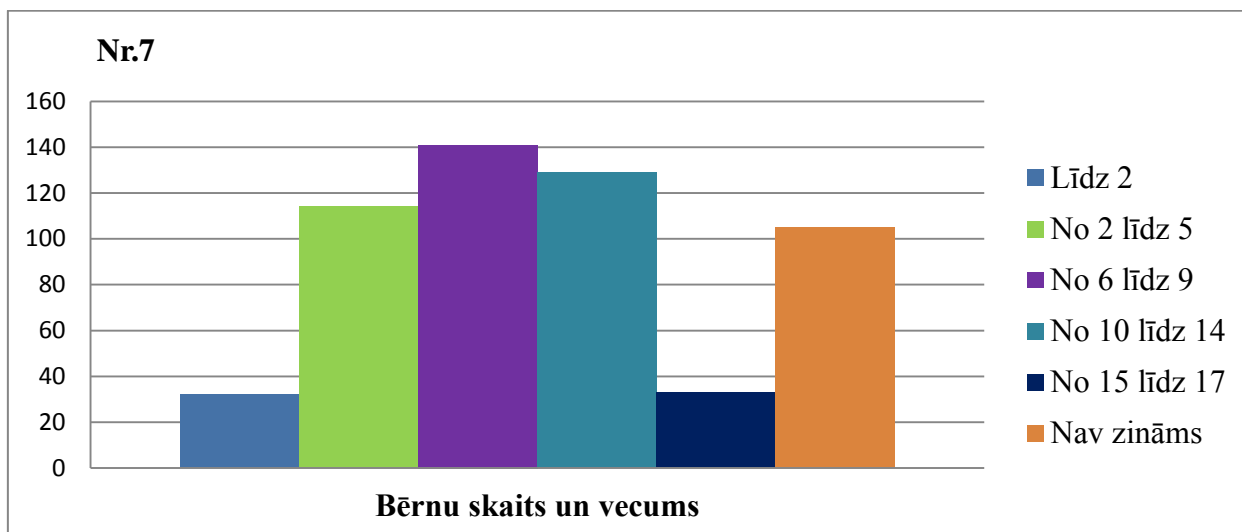
Lielākoties sievietei ir viens līdz divi bērni pusaudžu vecumā, bet ir arī salīdzinoši liels skaits, kam ir bērni vecumā no 2 līdz 9 gadiem (diagramma Nr.3). Pārsvarā ieslodzīto sieviešu bērni dzīvo pie savām vecmammām (mātes mammām), bet ir arī vairāki, kuri dzīvo ar saviem tēviem. Pārsvarā šo bērnu tēvi dzīvo ar savām mammām (diagramma Nr.4).

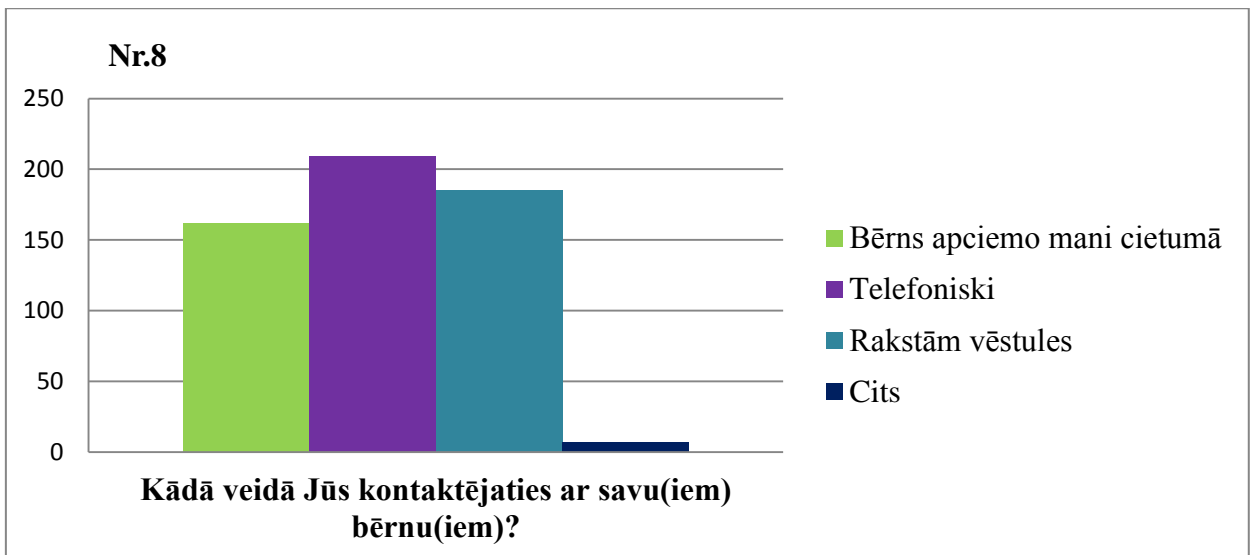
353 vīrieši izteica vēlmi piedalīties aptaujā. Lielākais skaits vīriešu tāpat kā sievietes ir vecumā no 19 līdz 40 gadiem (diagramma Nr.5).

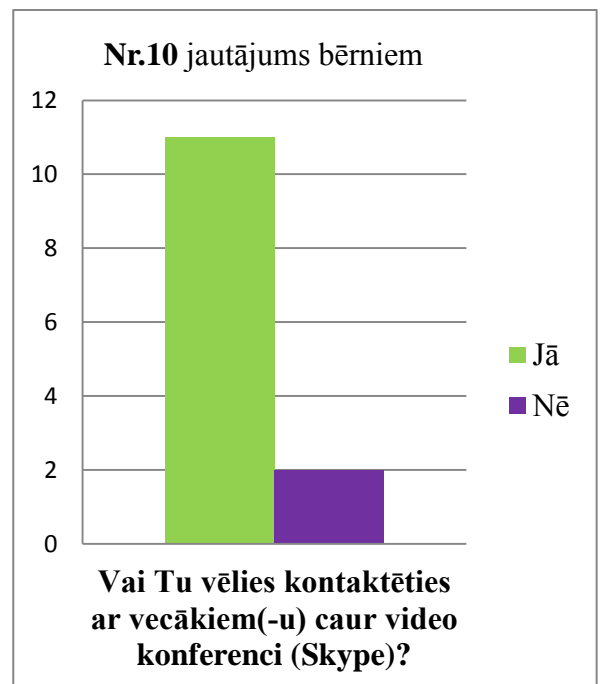
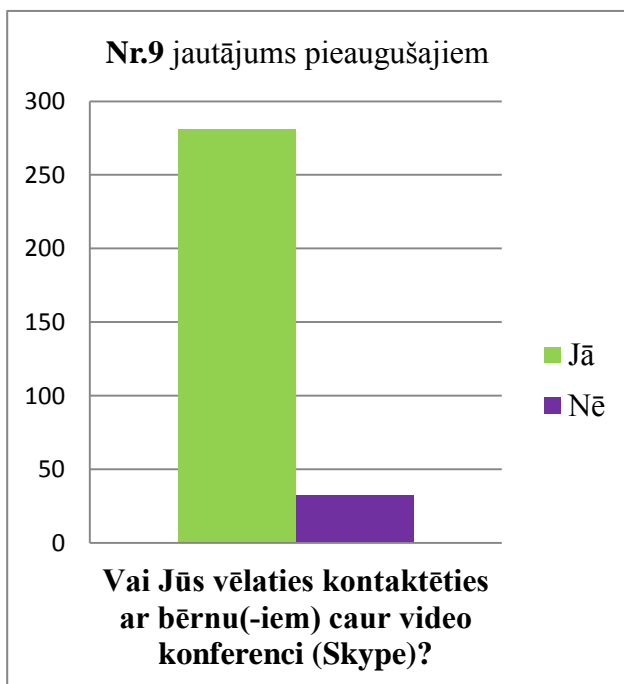
Aptaujas rezultāti rāda, ka lielākā daļa ieslodzīto vīriešu bērnu dzīvo ar savu māti, kas veido 80 % no kopējā skaita (diagramma Nr.6).

Vīriešiem lielākā daļa bērnu ir vecumā no 2 līdz 14 gadiem. Samērā liels skaits ieslodzīto vīriešu nezina savu bērnu vecumu. (diagramma Nr.7)

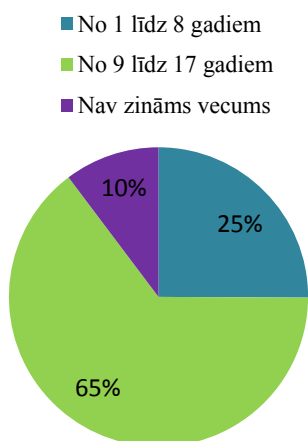
Vīrieši vairāk sazvānās pa telefonu ar saviem bērniem. Mazāk bērnu brauc apciemot tēvus, kas diemžēl ir saistīts ar to, ka mātēm un tēviem ir sliktas savstarpējās attiecības. (diagramma Nr.8)

Gan ieslodzītās personas, gan bērni izrādīja lielu vēlmi īstenot saskarsmi caur videokonferenci. (diagrammas Nr.9 un Nr.10)

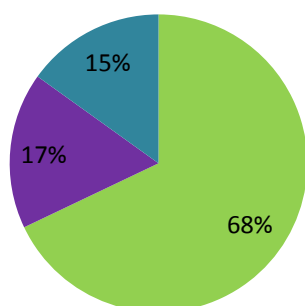
Nr.11

Ir zināms, ka vecāks ir cietumā

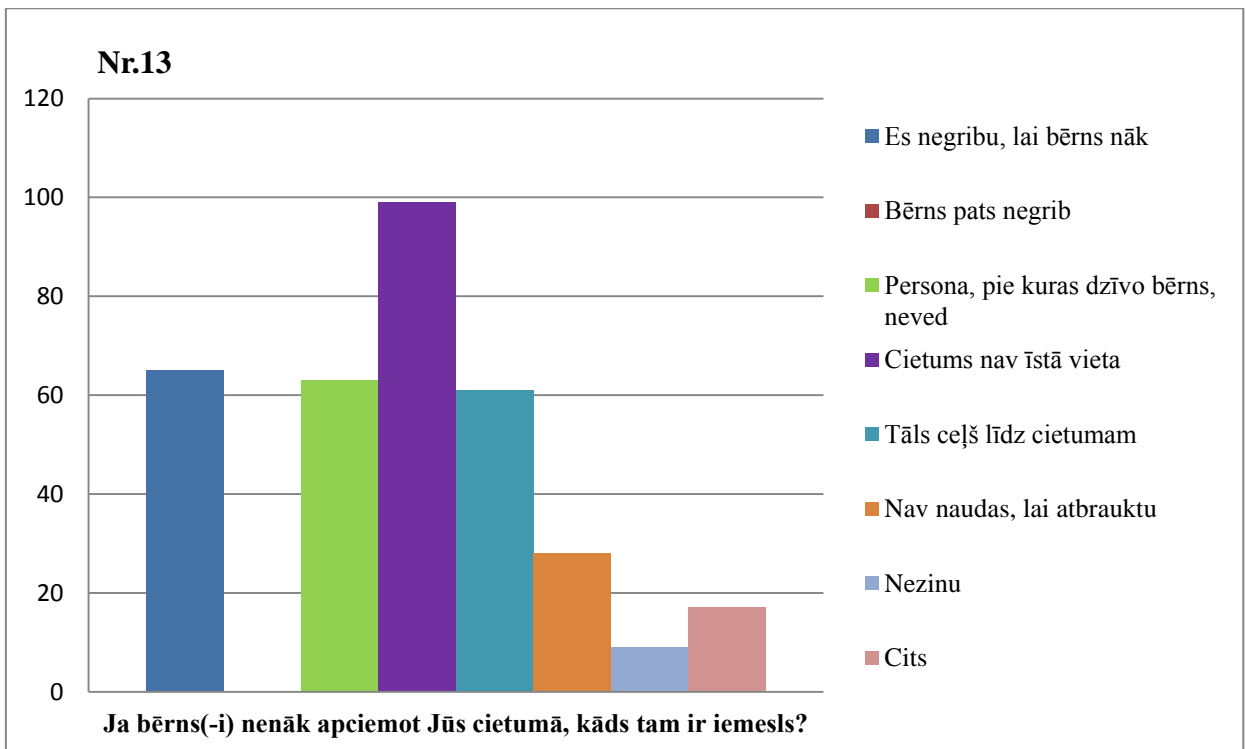
Nr.12

Nav zināms, ka vecāks ir cietumā

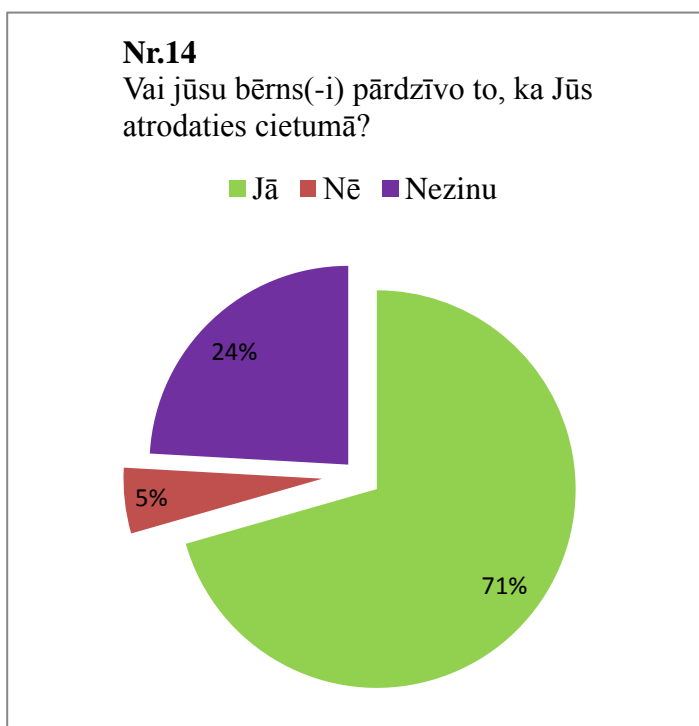
■ No 1 līdz 8 gadiem ■ No 9 līdz 17 gadiem
■ Nav zināms vecums

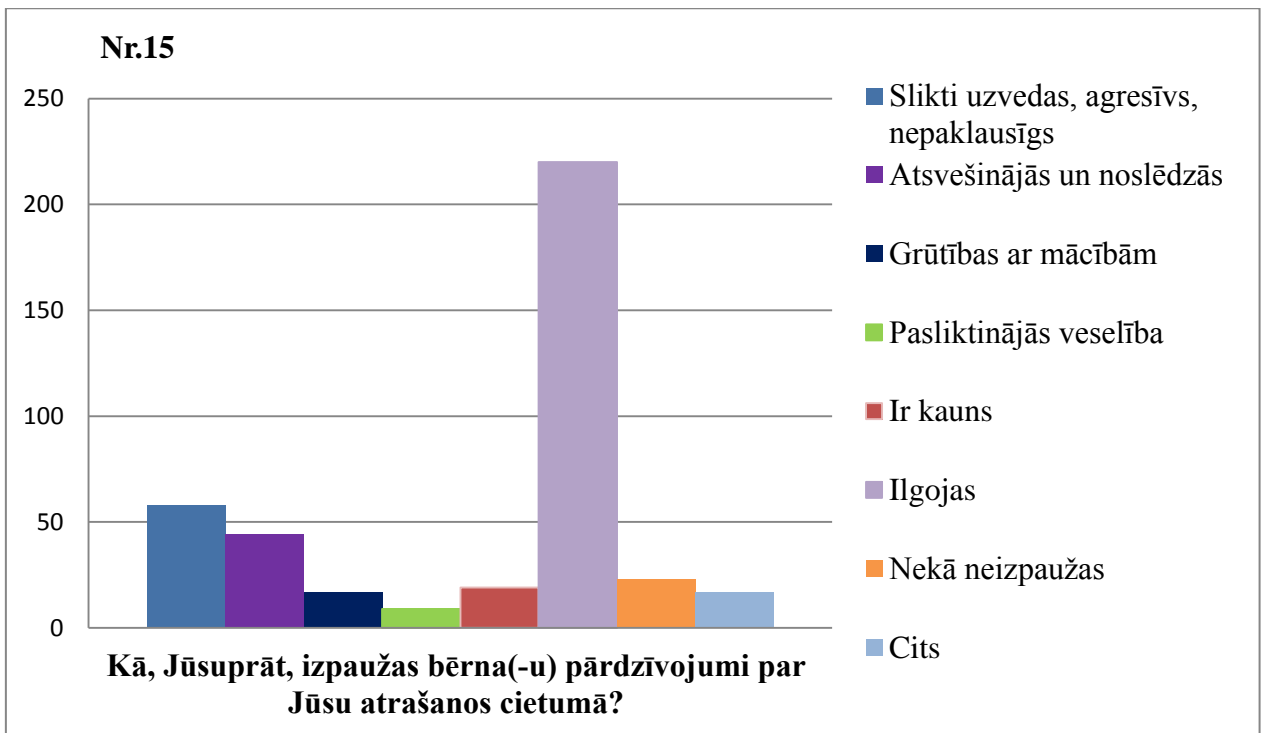
Iepriekš tika norādīts, ka bērni, kuri kontaktējas ar saviem ieslodzītajiem vecākiem, ir noskaņoti daudz pozitīvāk. Savukārt patiesības par vecāku ieslodzījumu slēpšana var novest pie negatīvām sekām. Tādēļ ieslodzītajām personām tika jautāts, vai bērniem ir zināms, kur viņi atrodas. Rezultāti rāda, ka 25 % bērnu vecumā no 1 līdz 8 gadiem un 65 % bērnu vecumā no 9 līdz 17 gadiem ir zināms, kur atrodas vecāks (diagramma Nr.11). Savukārt 68 % bērnu vecumā no 1 līdz 8 gadiem un 17 % bērnu vecumā no 9 līdz 17 gadiem nav zināms, kur atrodas vecāks (diagramma Nr.12). Vecāki skaidro, ka nestāsta jaunāka vecuma bērniem patiesību, jo bērns neizprot, kas ir ieslodzījuma vieta un var izstāstīt trešajām personām, kur atrodas viņa vecāks. Tas, ka lielāka vecuma bērniem pārsvarā ir zināms, ka vecāks atrodas cietumā, ir vērtējams ļoti pozitīvi.

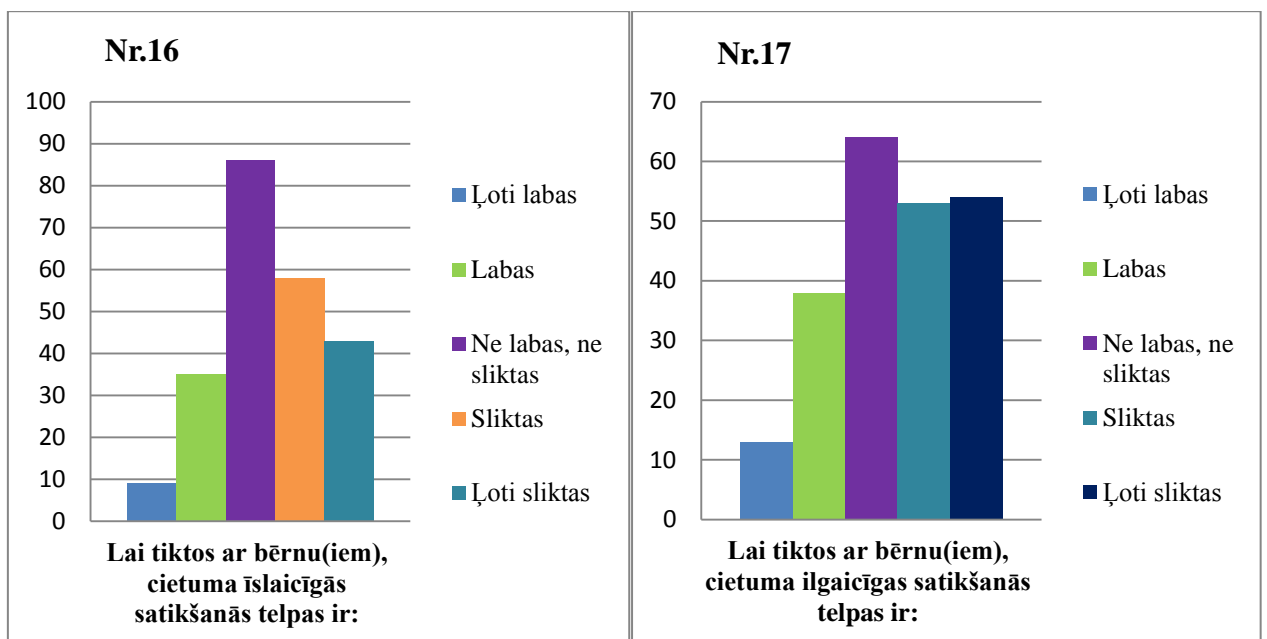
Galvenie iemesli, kāpēc bērns neapciemo vecāku cietumā, ir pašu ieslodzīto personu nevelēšanās, kas ir saistīta gan ar patiesības neatklāšanu, gan ar cietuma nepiemērotām telpām. Turklāt procentuāli liels skaits ir personu, pie kurām dzīvo bērns un kura neved bērnus uz satikšanos ar vecākiem ieslodzījuma vietā. Kā jau iepriekš tika minēts, vīriešu cietumā šī problēma ir saistīta ar to, ka pieaugušajiem ir sliktas savstarpējās attiecības. Bet sievietes norādīja, ka audžuģimenes ir negatīvi noskaņotas pret bērnu un ieslodzīto vecāku saskarsmi. Daudzas ieslodzītās personas norādīja arī uz to, ka ceļš līdz cietumam ir ļoti tāls un bieži vien ģimenei trūkst finanšu līdzekļu, lai tiktu līdz ieslodzījuma vietai. (diagramma Nr.13)

Ieslodzītajām personām tika lūgts sniegt viedokli par to, vai viņu bērni pārdzīvo vecāku ieslodzījumu un kā tas, iespējams, izpaužas. Ieslodzītie puda viedokli, ka bērni pārdzīvo vecāku ieslodzījumu (71 %) (diagramma Nr.14).

Ieslodzītās personas norādīja, ka bērnus ilgojas pēc viņiem. Turklāt daudzi norādīja, ka novēroja uzvedības pasliktināšanos un atsvešināšanos. (diagramma Nr.15)

Ieslodzījuma vietu telpas tika drīzāk novērtētas negatīvi. Lielākoties ieslodzītās personas ir sniegušas vērtējumu “ne labas, ne sliktas”, “sliktas”, “ļoti sliktas”. (diagramma Nr.16, Nr.17)

Izpētes ietvaros tika apmeklētas trīs ieslodzījuma vietas un apsektas to satikšanās telpas. Ilgaicīgās satikšanās telpas ieslodzījuma vietās nav piemērotas bērniem (telpās nav bērniem piemērotas infrastruktūras, tās ir nelielas, kā arī atsevišķās telpās, piemēram, Iļģuciema cietumā, Centrālcietumā ir izteikti jūtama cigarešu smaka). Tādēļ ieslodzījuma vietu satikšanās telpās ir nepieciešams veikt uzlabojumus, lai to vide būtu bērniem piemērota un draudzīga un bērniem būtu iespēja paspēlēties (kur un ar ko). Ieslodzījuma

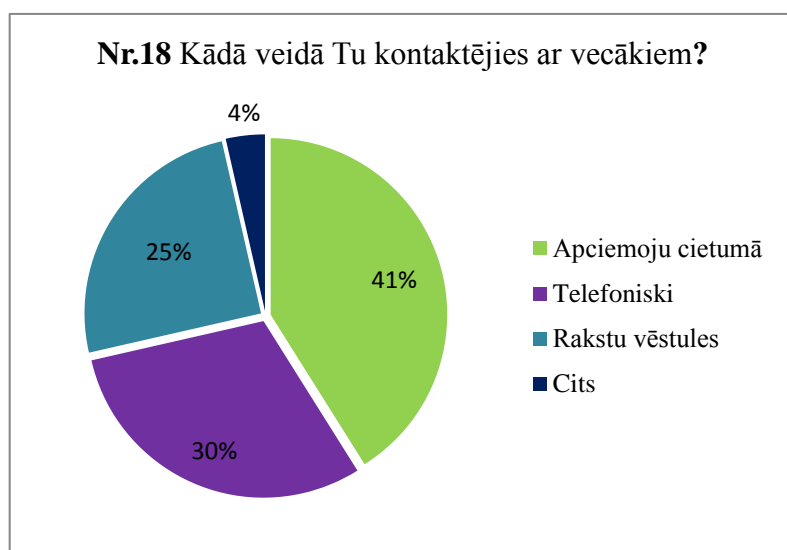
vieta satikšanās telpu uzlabošanai ir liela nozīme bērnu un vecāku saskarsmes īstenošanas veicināšanai. Ne jau visas ieslodzītās personas un personas, kas ved bērnus uz satikšanos, ir atbilstoši sagatavojušās. Bērnu rotaļu laukums, spēles un rotaļlietas ir ārkārtīgi nepieciešamas lietas saskarsmes kvalitātes uzlabošanai, lai bērniem nebūtu garlaicīgi un lai vecākiem būtu vieglāk veidot saskarsmi. Ir svarīgi, lai bērns pozitīvi pavadītu laiku ar savu vecāku un viņam būtu vēlme apciemot savu mammu vai tēti arī nākamreiz.

Ieslodzītajām personām un viņu apmeklētājiem satikšanās laikā ir aizliegts atrasties ārpus satikšanās telpām drošības apsvērumu dēļ. Ieslodzītās personas aptaujas laikā norādīja, ka bērniem, it īpaši silta laika periodā, ir ļoti grūti ilglaicīgās satikšanās laikā četrdesmit astoņas stundas atrasties slēgtā telpā bez iespējas doties svaigā gaisā. Savukārt īslaicīgās satikšanās laikā, kas var ilgt līdz pat divām stundām, bērniem netiek nodrošināta iespēja apmeklēt tualeti. Ieslodzītās personas norādīja, ka šie aspekti traucē saskarsmes tiesību ar bērniem īstenošanu.

Ikvienam cilvēkam ir jāsaņem nepieciešamais skābekļa daudzums, bet tā trūkums un gaisa piesārņojums var apdraudēt personas attīstību un veselību, izraisot dažāda veida slimības¹⁰. Tādējādi ilglaicīgās satikšanās laikā ir svarīgi nodrošināt iespēju bērniem iziet svaigā gaisā. Pastaigu vietu trūkums un grūtības ieslodzījuma vietām nodrošināt bērna drošību nav uzskatāmas par pietiekamu pamatu, lai liegtu bērnam iespēju uzturēties svaigā gaisā.

Bērni, it īpaši mazgadīgie, no fizioloģiskā viedokļa biežāk apmeklē tualeti. Turklāt vecāka apmeklējums ieslodzījuma vietā bērnam var izraisīt satraukumu. Situācija, kad bērnam divu stundu laikā nav iespējams apmeklēt tualeti, nav pieņemama. Turklāt tā var kļūt par iemeslu strīdam un bērnu un vecāka satikšanās pārtraukšanai. Ir svarīgi, lai neatkarīgi no atrašanās vietas un tajā pavadītā laika bērniem tiktu nodrošināta droša un higiēnas prasībām atbilstoša vide.

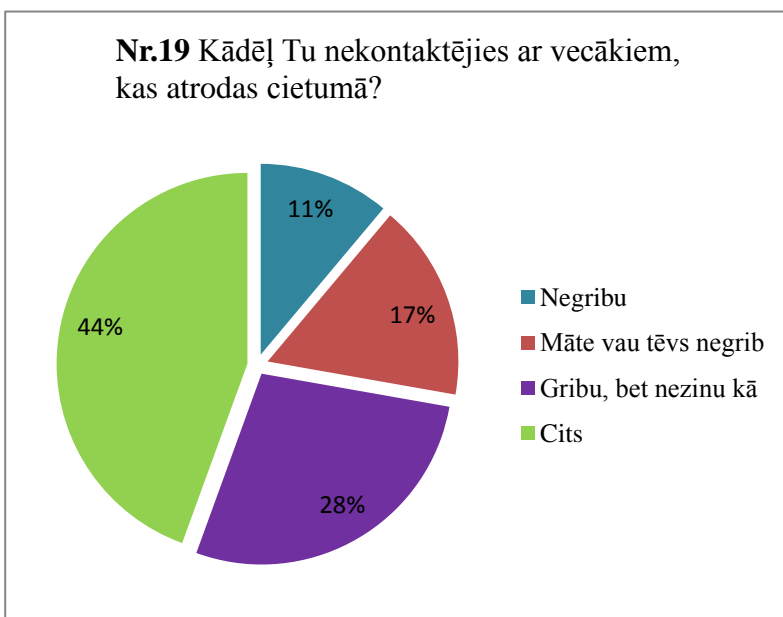
Bērnu aptaujas rezultāti par ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem īstenošanu

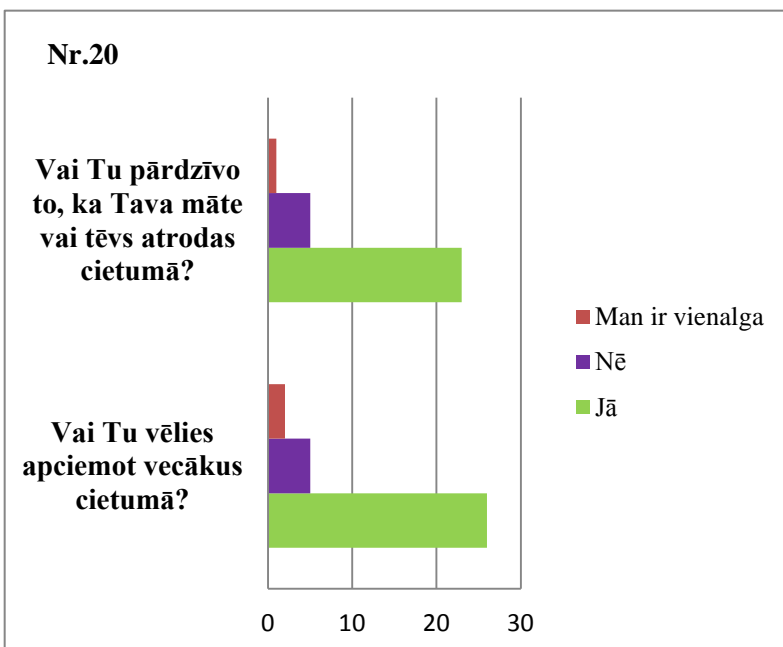
Bērnu aptauja tika veikta 2014. gada jūnijā - augustā bērnu namu monitoringa ietvaros.

Aptauja bija brīvprātīga, un 44 bērni izteica vēlmi tajā piedalīties. No 44 aptaujātiem bērniem - 25 māte ir cietumā, 14 - tētis un 5 - abi vecāki. No tiem 41% jeb 23 bērni brauc apciemot vecāku cietumā. Lielākā daļa bērnu brauc pie mātēm, tātad uz Ilģuciema cietumu. (diagramma Nr.18).

¹⁰ Veselības Inspekcija. Iekštelpu gaisa kvalitāte, problēmas, to risinājumi. Pieejams: <http://www.vi.gov.lv/lv/vides-veseliba/gaiss/iekstelpu-gaiss>

Iemesls, kāpēc bērni un vecāki savā starpā nekontaktējās, ir vecāku nevelēšanās. Procentuāli liels skaits (44%) ir bērnu, kuri nekontaktējas tādēļ, ka ir cietuši no vecāku vardarbības (seksuālas vardarbības gadījumi ir 7 no 8). (diagramma Nr.19)

Bērnu aptaujas rezultāti rāda, ka bērni vēlas kontaktēties un apciemot vecākus cietumā un, protams, pārdzīvo savu vecāku ieslodzījumu (diagramma Nr. 20).

Šobrīd bērniem ir ierobežotas iespējas kontaktēties ar vecākiem, kas ir ieslodzījuma vietā: tikšanās ir retas, bet tikšanās telpas ieslodzījuma vietās ir neatbilstošas bērna vajadzībām. Taču viena no lielākajām problēmām, ar kurām saskaras ieslodzītās

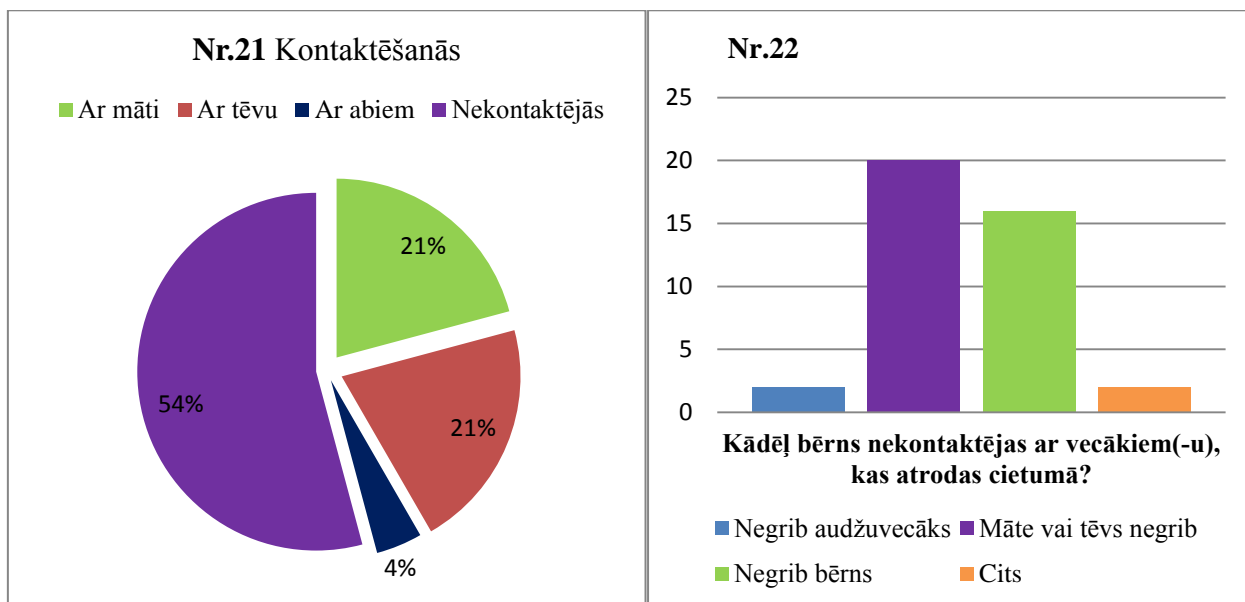
personas, īstenojot saskarsmi ar saviem bērniem, ir īsas un retas telefonsarunas. 2015. gada 18. jūnijā tika pieņemts likums “Grozījumi Latvijas Sodū izpildes kodeksā”, saskaņā ar kuru tika noņemti telefonsarunu ierobežojumi notiesātajiem, kuri sodu izcieš daļēji slēgtā cietumā. Tāpēc šobrīd ierobežojumi attiecībā uz telefonsarunām ir tikai notiesātajiem, kas sodu izcieš slēgtajā cietumā, un nepilngadīgajām personām.

Audžuģimeņu aptaujas rezultāti par ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem īstenošanu

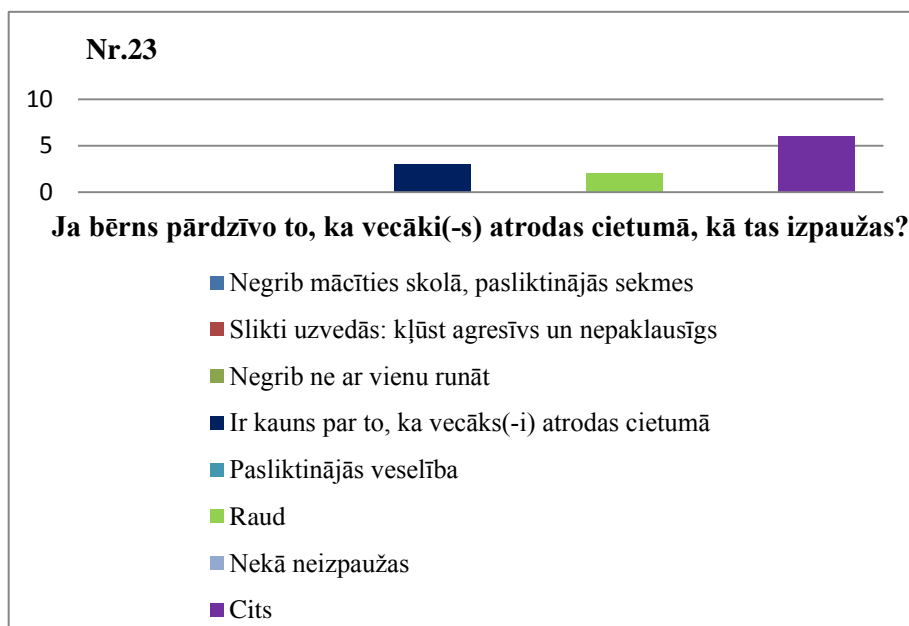
2015. gadā tika turpināta jautājuma par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem izpēte. Latvijas pašvaldībām tika lūgts sniegt informāciju par audžuģimenēm un aizbildņiem, pie kuriem dzīvo bērni, kuru vecāki ir ieslodzījuma vietās, kā arī apkopota informācija par šādu audžuģimeņu, aizbildņu un bērnu skaitu. Lai iegūtu padziļinātu informāciju par saskarsmes nodrošināšanu bērniem, kas atrodas

ārpusģimenes aprūpē, ar vecākiem, kuri ir ieslodzījuma vietās, tika veiktas audžuģimeņu telefonintervijas.

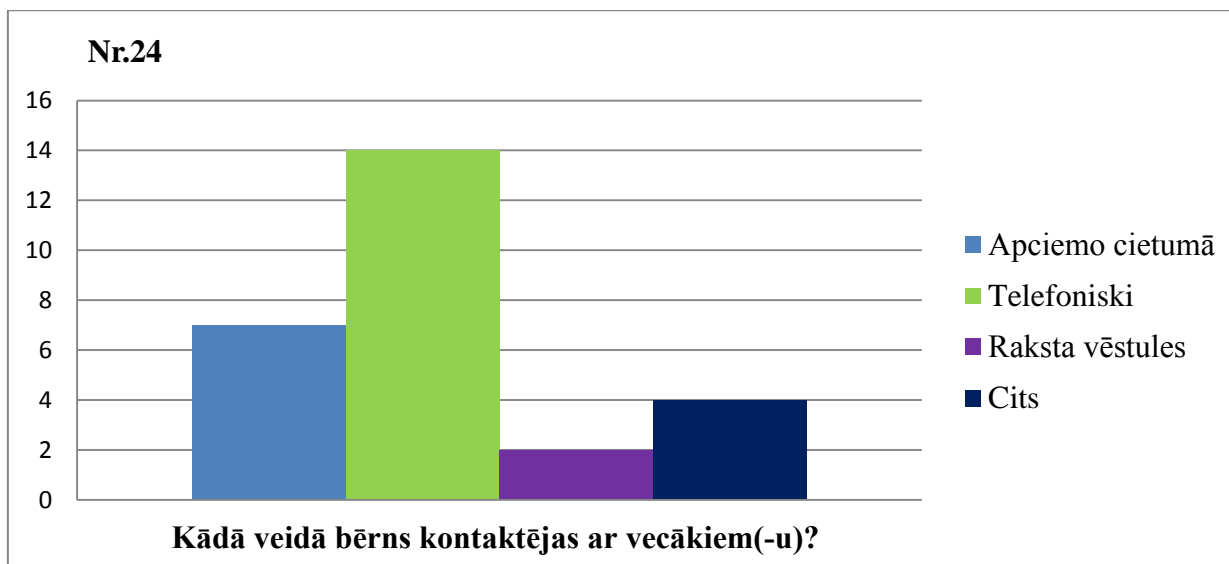
Pēc pašvaldību sniegtās informācijas (laikā no 2015. gada 24. aprīļa līdz 2015. gada 16. septembrim) Latvijā 159 aizbildņi nodrošināja aprūpi bērniem, kuru vecāki ir ieslodzījuma vietā. Kopējais ieslodzīto personu bērnu skaits aizbildnībā – 202. Savukārt 48 bērni, kuru vecāki ir ieslodzījuma vietās, dzīvoja audžuģimenēs. Kopējais audžuģimeņu skaits – 31.

Audžuģimeņu padziļinātās intervijas rezultāti rāda, ka lielākoties bērni, kas dzīvo audžuģimenēs, nekontaktējās ar saviem vecākiem un tā galvenais iemesls ir vecāku un pašu bērnu nevelēšanās (54%). (diagramma Nr.21, Nr.22)

Bērnu un vecāku attiecības tika drīzāk vērtētas kā negatīvas, kā arī norādīts, ka bērni pārdzīvo vilšanās sajūtu par vecāku neizpildītajiem solījumiem, kaunu par vecāku ieslodzījumu, kā arī ilgojas pēc saviem vecākiem. (diagramma Nr.23)

Izplatītākais bērnu un vecāku kontaktēšanās veids ir telefonsarunas, daži brauc apciemot vecākus cietumā, bet pārsvarā tās ir īslaicīgas satikšanās. Pavisam neliels skaits bērnu un vecāku sarakstās. (diagramma Nr.24)

Piemērs. Ģimene no Bauskas nodrošina aprūpi trīs nepilngadīgiem bērniem no dažādām ģimenēm. Diviem bērniem cietumā ir tētis, bet vienam bērnam - māte. Šie vecāki atrodas ieslodzījuma vietās Rīgā. Lai aizvestu divus bērnus uz satikšanos ar vecākiem ieslodzījuma vietā, ceļa izdevumi ir aptuveni 25,20 *euro* vienā reizē (3,05 *euro* maksā autobusa biļete vienā virzienā uz Rīgu, un Rīgas sabiedriskā transporta biļete ir 1,15 *euro*). Ģimenes ienākumi aptaujas laikā 2015. gadā bija aptuveni 400,00 *euro* mēnesī, tādēļ ceļa izdevumi 25,20 *euro* apmērā šādai ģimenei ir liels finanšu slogs.

Audžuģimenēs dzīvojošiem bērniem tiek ziņots, kur atrodas viņu vecāki. Audžuģimenes norādīja, ka šāda nostāja ir bāriņtiesām. Turklāt vairākas audžuģimenes piebilda, ka saskarsme tiks īstenota, ja bāriņtiesas uzsvērs tās nepieciešamību.

Attiecībā uz to, kas varētu uzlabot ieslodzīto un viņu bērnu kontaktēšanos, norādīts, ka ir jāveic sociālais darbs ar bērniem un viņu vecākiem, kas atrodas ieslodzījuma vietās. Vairākkārt tika izteikts viedoklis, ka vecāki izmanto bērnus un uztur kontaktus tikai tādēļ, lai samazinātu soda izciešanas laiku, mainītu drošības līdzekli utt. Bērnam ir grūti saglabāt attiecības ar vecāku, kas ir ieslodzījuma vietā, it īpaši tad, kad saskarsme ir ļoti reta un vienaldzīga. Tādēļ daudzas audžuģimenes norādīja, ka ļoti svarīgi, ja paši vecāki ir motivēti un tiešām vēlas kontaktēties. Par vecāku apciemošanu ieslodzījuma vietā vairākas audžuģimenes puda viedokli, ka tā nav tā vieta, kurā bērnam ir jāatrodas vai jāsatiekas ar vecākiem.

Ņemot vērā minēto, jāsecina, ka audžuģimenēs dzīvojošie bērni ir mazāk motivēti kontaktēties ar saviem vecākiem, kuri ir ieslodzījuma vietās. Ja bērnam nav vēlmes īstenot saskarsmi ar saviem vecākiem, tad audžuģimenēs tā drīzāk netiks veicināta un atbalstīta.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 9. panta trešā daļa noteic, ka dalībvalstis respektē no viena vai abiem vecākiem šķirta bērna tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā bērna interesēm. Šīs tiesības ir nostiprinātas arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33. panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka bērnam, kas nodots aizbildnībā vai audžuģimenē vai ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem. Šā panta otrajā daļā noteikts, ka bāriņtiesa var pieņemt lēmumu par saskarsmes tiesību ierobežošanu gadījumos, kad saskarsme ar vecākiem kaitē bērnam

vai rada draudus aizbildņiem, audžuģimenēm, bērnu aprūpes iestāžu darbiniekiem vai citiem bērniem. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 44. panta otrā daļa noteic, ka audžuģimene, aizbildnis un bērnu aprūpes iestāde informē vecākus par bērna attīstību un veicina ģimenes saīšu atjaunošanos. Tātad, ja bāriņtiesa nav pieņēmusi lēmumu par saskarsmes tiesību ierobežošanu, aizbildnim vai audžuģimenei ir jāveicina bērna un vecāka, kurš atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsme.

Grozījumi normatīvajā regulējumā

Pēc iegūtās informācijas apkopošanas Tieslietu ministrija un Ieslodzījuma vietu pārvalde tika informētas par tiesībsarga konstatētajām problēmām, kas ierobežo bērnu un vecāku, kas atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsmi. Turklāt Tieslietu ministrijai tika lūgts sniegt informāciju par veiktajām un plānotajām darbībām attiecībā uz tiesiskā regulējuma pilnveidošanu ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesību nodrošināšanai.

2015. gada 16. decembrī notika Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sanāksme. Darba kārtībā tika ietverti Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšlikumi par grozījumiem saistībā ar saskarsmes tiesību paplašināšanu ieslodzītajiem.

Tieslietu ministrija un Ieslodzījuma vietu pārvalde ieslodzīto personu saskarsmes tiesību īstenošanas uzlabošanai ar bērniem piedāvāja šādus priekšlikumus:

1) noteikt ārvalstnieka tiesības sazināties ar bērnu, kas atrodas ārpus Latvijas Republikas, izmantojot videozvanu – darba grupa šo priekšlikumu atbalstīja, paredzot, ka šai notiesāto grupai ir tiesības sazināties ne tikai ar nepilngadīgo personu, bet arī ar jebkuru citu personu, kura atrodas ārpus Latvijas Republikas, izmantojot videozvanu;

2) noteikt, ka nepilngadīgajiem notiesātajiem ir tiesības izmantot telefonsarunas bez skaita ierobežojuma – darba grupa priekšlikumu pilnībā atbalstīja;

3) noteikt apcietinātajiem ārvalstniekiem tiesības sazināties ar bērniem, kas atrodas ārpus Latvijas Republikas, izmantojot videozvanus;

4) noteikt tiesības apcietinātajiem, kas atrodas ilgstošā apcietinājumā, tiesības uz ilgstošo satikšanos – 2016. gadā pilotprojekta ietvaros šāda prakse tiks uzsākta Ilģuciema cietumā.

Par grozījumiem 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 66. punktā attiecībā uz ieslodzītās personas apmeklētāju skaita palielināšanu Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja, ka šis jautājums var tikt risināts tikai kontekstā ar ieslodzījuma vietu infrastruktūras attīstību. Tomēr darba grupas sanāsmē tika nolemts grozīt minēto noteikumu 66. punktu, nosakot iespēju variēt ieslodzīto personu apmeklētāju skaitu (piemēram, 3 bērni un 1 pieaugušais).

2016. gada 17. jūnijā Ieslodzījuma vietu pārvalde izdeva rīkojumu Nr.153 “Par pilotprojekta īstenošanu”, kurā ieslodzījuma vietām no 2016. gada 1. augusta līdz 2017. gada 31. janvārim tika uzdots īstenot pilotprojektu – papildus Latvijas Sodu izpildes kodeksā un Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā noteiktajām tiesībām nodrošināt videozvana veikšanas iespēju, izmantojot “Skype” programmatūru:

1) Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem un Ilģuciema cietumā nepilngadīgajiem notiesātajiem un apcietinātajiem;

2) ieslodzījuma vietās esošajiem notiesātajiem un apcietinātajiem ārvalstu pilsoņiem un notiesātajiem un apcietinātajiem, kuru patstāvīgā dzīvesvieta nav Latvijā.

Minētajām ieslodzītajām personām ir paredzēta iespēja veikt videozvanu līdz 15 minūtēm divas reizes mēnesī.

Pilotprojekts tiek īstenots, lai veicinātu sociāli lietderīgu saikņu saglabāšanu un atjaunošanu attiecīgajām ieslodzīto grupām.

Informatīvais materiāls “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”

Veicot aptauju par ieslodzīto personu saskarsmi ar saviem bērniem, tika konstatēts, ka ieslodzītajām personām trūkst zināšanu par to, kā jāveido attiecības un saskarsme ar bērniem. Ieslodzītās personas, it īpaši vīrieši, aptaujā norādīja uz speciālista palīdzības nepieciešamību pozitīvas saskarsmes veidošanai. Turklāt, aptaujājot ieslodzītos un audžuģimenes, tika konstatēts, ka ir liels personu skaits, pie kurām dzīvo ieslodzīto bērni, bet kas nevecina bērnu un vecāku saskarsmi. Šīs problēmas atstāj ļoti negatīvu ietekmi uz bērnu un ieslodzītās personas attiecībām. Notiek atsvešināšanās.

Lielākais skaits bērnu, kuru vecāki ir cietumā, ir vecumā no 10 līdz 14 gadiem. Šis ir grūts un sarežģīts agrīnais pusaudžu periods, kura laikā bērnam sākas lielas pārmaiņas. Šajā periodā bērnam jo īpaši ir nepieciešama tuva cilvēka, kas prot uzklaut un atbalstīt, klātbūtne.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs sadarbībā ar ekspertiem psihoterapijas jomā izstrādāja informatīvu un izglītojošu materiālu bērnu un vecāku saskarsmes veicināšanai un ieslodzījuma negatīvās ietekmes uz vecāku funkciju īstenošanu mazināšanai – buklets “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”¹¹.

Buklets ir veidots no teorētiskās un praktiskās puses. Teorētiskajā daļā viegli uztveramā valodā ir informācija par to, kas ir kontakts, saruna, dialogs; kāda var būt bērna reakcija uz nošķirtību no vecākiem; kādēļ ir nepieciešams bērnam teikt patiesību; kādi fiziski, individuāli un emocionāli aspekti ir jāņem vērā, lai saruna notiktu labi; par bērnu un vecāku jūtām pozitīvā un negatīvā kontakta gadījumā u.c. Bukletā ir arī informācija par to, kādēļ bērni varētu negribēt sarunāties un ko tādā gadījumā darīt, kā arī par iespējamiem iemesliem, kādēļ telefonsaruna var nedot vēlamu efektu.

Savukārt praktiskajā daļā ir ietverta informācija par to, kā jāveido saruna ar bērnu; telefonsarunas vispārējo struktūru; dažādu jautājumu, tēmu un sarunu piemēriem; kā veidojamas pozitīvas telefonsarunas atkarībā no vecumposma (bērna vajadzības, vecumposmu īpatnības, vēlamais sarunas ilgums un biežums).

Ņemot vērā to, ka ne tikai ieslodzītās personas un viņu bērni var pārdzīvot šķiršanās negatīvās sekas, materiāls ir piemērots arī citiem vecākiem, kuri dažādu iemeslu dēļ nevar atrasties blakus savam bērnam, kā arī jauniešiem, kuri nedzīvo kopā ar vecākiem, bērnu aprūpētājiem un profesionāļiem.

Tiesībsargs turpinās darbu pie šī materiāla popularizēšanas.

¹¹ Pieejams tiesībsarga mājaslapā:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Ka_maza_telefonsaruna_var_veikt_lielu_darbu_2015.pdf

Rekomendācijas

2016. gads ir nozīmīgs attiecībā uz ieslodzīto personu bērnu interešu un tiesību aizsardzību. Jaunajā Eiropas Padomes Bērnu tiesību stratēģijā 2016-2021 ieslodzīto personu bērni tika atzīti par mazaizsargāto personu kategoriju¹². Šajā sakarā Eiropas Padome aicina rīkoties šo bērnu tiesību un vislabāko interešu nodrošināšanai un aizsardzībai.

Vecākiem ir tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, tostarp, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam). Šo tiesību un pienākumu īstenošanas pamatā ir bērna un vecāka pozitīvas attiecības.

Vecāka notiesājošs spriedums vistiešākajā veidā var skart bērna tiesības un intereses. Tādēļ valstij ir jānodrošina pasākumi, kas atbalstītu ieslodzīto personu bērnus, lai samazinātu vecāku ieslodzīšanas negatīvo efektu un ļautu bērniem pozitīvi attīstīties. Latvijas valstij ir jāpievērš īpaša uzmanība un jāspēr vairāk soļu šo nepilngadīgo personu kategorijas tiesību un interešu ievērošanai un aizsardzībai.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, tiesībsargs vērš uzmanību uz šādiem ierosinājumiem un nepieciešamajiem uzlabojumiem:

1) jāpilnveido normatīvais regulējums ieslodzīto personu saskarsmes tiesību īstenošanas uzlabošanai ar bērniem;

2) aizbildņiem un audžuģimenēm ir jāveicina bērna un vecāka, kurš atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsme; savukārt bāriņtiesām ir jāveic izglītojošs darbs ar audžuģimenēm un aizbildņiem, pie kuriem dzīvo ieslodzīto personu bērni, skaidrojot par bērna tiesībām pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem;

3) ir nepieciešams veikt uzlabojumus ieslodzījuma vietu satikšanās telpām, lai to vide būtu bērniem piemērota un draudzīga (jānodrošina atbilstošs iekārtojums un aprīkojums, lai ģimenes varētu lietderīgi pavadīt laiku satikšanās laikā); ilglaicīgās satikšanās laikā ir jānodrošina iespēja bērniem iziet ārā un ieelpot svaigu gaisu; īslaicīgās satikšanās laikā bērniem ir jānodrošina iespēja apmeklēt tualeti;

4) ievietojot notiesāto brīvības atņemšanas iestādē, Ieslodzījuma vietu pārvaldei cita starpā būtu jāizvērtē un jāņem vērā notiesātā ģimenes apstākļi, dzīvesvietas tuvums un tuvāko radnieku iespēja apmeklēt ieslodzīto brīvības atņemšanas vietā, jo šie apstākļi tieši nosaka ieslodzītā iespēju satikties ar radniekiem;

4.1) ja ieslodzītā persona ir iesniegusi lūgumu pārvietot viņu uz citu ieslodzījuma vietu, lai būtu tuvāk dzīvesvietai un atvieglotu radniekiem iespēju apmeklēt ieslodzīto brīvības atņemšanas vietā, Ieslodzījuma vietu pārvaldes pienākums ir rūpīgi izvērtēt ieslodzītā lūgumu un atteikuma gadījumā savu viedokli pienācīgi argumentēt;

5) pašvaldības tiek aicinātas izvērtēt un noteikt palīdzību ģimenēm ar bērniem, kuri vēlas apciemot tēvu vai māti ieslodzījuma vietā, atlīdzinot ceļa izdevumus turp un atpakaļ līdz ieslodzījuma vietai;

¹² CoE Committee of Ministers, Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) – Children's human rights (1249 Meeting, 2-3 March 2016) – CM(2015)175 final

6) ieslodzījuma vietās ir jānodrošina lielāks psiholoģiskais atbalsts ieslodzītajām personām, kas saskārušas ar grūtībām saskarsmē ar savu bērnu;

7) ieslodzījuma vietas tiek aicinātas aktīvi plānot un organizēt pasākumus ieslodzītām personām un viņu bērniem, lai veicinātu viņu saskarsmes tiesību īstenošanu un norādītu uz tās nozīmīgumu.